

Nederlandse Vereniging van
Eurythmisten

Nieuwsbrief

Maart 2023

Beste collega's, lieve mensen,

Voor jullie ligt de lentedienbrief van de NVvE.

In turbulente tijden kan het fijn zijn om te lezen over geslaagde, kleurrijke initiatieven en helder omschreven ontwikkelingsdoelen.... Kortom, de vele plekken waar krachtig gewerkt wordt, met prachtige resultaten.

Van dit alles kun je iets vinden in deze nieuwsbrief, waarin o.a. wordt teruggeblikt op het Bovenbouw Symposium, de levensloop van Bettina Grube wordt beschreven en Stefan Hasler de mogelijkheden laat zien hoe middels de euritmie een antwoord gegeven kan worden op de noden van de tijd.

Veel leesplezier en een mooie lente wensen jullie

Renée, Petra, Cori, Carin en Antonio

Der Mensch spricht nicht allein –
Auch das Universum spricht –
Alles spricht –
Unendliche Sprachen
Alles Sichtbare haftet am Unsichtbaren –
Das Hörbare am Unhörbaren –
Das Fühlbare am Unfühlbaren.
Vielleicht das Denkbare am Undenkbaren.

Novalis

José Vlaar

In het kader van “Ken je collega’s” had ik deze keer contact met Bettina Grube.

Wie is Bettina Grube? Zij is een van die mensen die, als Duitse collega, veel in Nederland kwam en komt, en vaak met onze Nederlandse collega’s samenwerkt (o.a. met Laura Vink en Gia vd Akker maar ook met anderen). Ze gaf regelmatig periodes les aan de Academie voor Eurytmie in Den Haag. Bettina, ik kende haar naam, wist wie ze was, waardeerde haar eurytmie zeer, maar leerde haar zelf nooit van dichtbij kennen. Dus.... goede reden om daar verandering in te brengen. Via Skype hadden we enkele zeer inspirerende gesprekken met elkaar, waaruit onderstaand verslag ontstond.

Bettina is 66 jaar, groeide op in het vroegere Oost-Duitsland, in Oranienburg. Als 4 jarig meisje is ze met haar ouders en broertje gevlucht naar West-Duitsland. Daar wist haar vader een kleine tijdelijke woning in het Zwarte Woud te huren. Haar eerste eurytmie herinneringen komen uit dit huisje, waar ze werden opgevangen en waar haar moeder als eurytmiste, eurytmie deed met een klein groepje kinderen. Haar vader werkte als oogarts in Stuttgart, waar de familie uiteindelijk ook ging wonen. Bettina’s tien jaar jongere zusje werd in Stuttgart geboren en maakte het gezin compleet. Helaas werd er bij Bettina’s broer, die ook arts werd, op 37 jarige leeftijd kanker ontdekt, en is jong, op 38 jarige leeftijd overleden. Bettina ging in Stuttgart naar de Vrije School en wilde direct na haar afsluiting van de bovenbouw naar de Alanus Hochschule.

Bettina, rechts met broer en zus

Bettina in Eurytmie studente tijd

Eigenlijk wilde ze toneel gaan studeren, maar in het basisjaar van Alanus kreeg ze álle kunstvakken. Haar hoofd keuzevakken werden toen viool/bratsche en praakvorming, wat het dichtst bij haar wens van toneel kwam.

Euritmie speelde wel al in haar hoofd, maar dat kon dan later nog wel komen en dan misschien net als haar moeder ook in Stuttgart bij Else Klink, zo dacht ze. Bettina was 23 jaar toen ze afgestudeerd spraakvormster was, en bleef nog twee jaar aan de Alanus Hochschule als leerkracht werken.

Daarna werkte ze als spraakvormster aan de Eurythmieschule Hamburg bij Carina Schmid, en deed daar voor haar plezier af en toe mee aan de euritmielessen van het derde jaar. Maar Carina wist haar al snel te overtuigen om daar toch echt als euritmie-student vol in te stappen. Ze is dan 25 jaar. Een belangrijke overweging voor deze stap van Bettina was dat er in de muziek en theaterkunst al zoveel echte grote kunstenaars waren en dat ze eigenlijk wezenlijk iets wilde bijdragen aan 'een nieuwe kunst' en zo ontstond haar uiteindelijke keuze voor de Euritmie.

Bettina zal vanaf dit moment ruim 40 jaar ononderbroken actief zijn met euritmie-opvoeringen en producties. Steeds weer met nieuwe mensen en andere groepsamenstellingen. Kenmerkend voor haar is dat ze zich altijd liet leiden door vragen die op haar pad kwamen. Als je in het boek van Imke Jelle van Dam kijkt, dan kom je Bettina's naam in minstens 14 verschillende artikelen tegen! Hierbij enkele belangrijke periodes uit haar euritmie-leven:

- Na haar "euritmie afsluiting" in Hamburg heeft Bettina een belangrijke bijdrage geleverd aan de oprichting van de "Eurythmie Bühne Hamburg" van Carina Schmid, waar ze anderhalf jaar in meewerkte.
- Een wervelende, nieuwe tijd brak aan toen ze voor de Engelse Ashdown groep werd gevraagd. Heel veel optredens en projecten, heel veel ervaring en een hele rijke tijd waar Bettina erg van genoot. Echter, tot haar grote teleurstelling stopte deze groep na 6 1/2 jaar en helaas stopte ook de relatie met haar toenmalige vriend.
- Bettina is dan 37 jaar en raakt in een flinke innerlijke crisis en gaat terug naar Hamburg. Het zal zo'n vier jaar duren voordat ze hier weer bovenop is. Maar deze jaren brengen ook echt nieuwe en verrassende wendingen.
- Een nieuwe groep wordt opgericht waarbij Bettina en haar collega's in een inspirerend contact komen met Herman van Veen, die voor hen uiteindelijk de naam "MondEnsemble" vond. Drie jaar lang is er een nauwe en zeer vruchtbare samenwerking met hem, waarover later nog meer, omdat die tijd van grote invloed was op Bettina's euritmieweg.

De nieuwe groep het "MondEnsemble".

Bettina is dan 40 jaar. Vele opvoeringen en projecten komen tot stand, en tot op de dag van vandaag komt deze groep nog steeds af en toe samen. Ze hebben een zeker repertoire waar ze steeds opnieuw voor gevraagd worden en waar ze altijd met plezier induiken en tot verdieping komen. Maar daarnaast doet Bettina al die jaren aan tal van verschillende grote en kleine projecten en voorstellingen mee. Belangrijk vindt ze ook het werken in een euritmie onderzoeksgroep, die vooral in Kassel en Hamburg plaatsvindt. Ze doet mee aan het grote project "Tierkreis van Stockhauser"

en nog veel andere programma's. Voor Bettina ontstond in de loop van de jaren een hechte samenwerking met Rob Barendsma als regisseur. Ze werkte al eerder met hem in de Ashdown groep. Ze genoot enorm van de grote opvoeringen van de Notenkraaker onder zijn regie, waar ze met veel plezier aan meewerkte, maar ook van vele andere kleinere projecten met hem. Rob is voor Bettina een toonbeeld van 'de perfecte regisseur'. Hij ziet wat iemand of de groep kan, stelt de goede vragen, luistert, kijkt en wacht. Dat brengt een groep vooruit. Ontzettend veel heeft ze van hem geleerd.

Ter gelegenheid van Bettina's 60e verjaardag werd er een DVD gemaakt met een overzicht van al haar prachtige producties. Deze DVD is nog steeds te bestellen bij Bettina en geeft een indrukwekkend overzicht van jaren werk en euritmie geschiedenis. (mailadres: bettinagrube@alice.de).

Foto's van Charlotte Fischer

Bettina heeft altijd voorafgaand aan iedere productie, samen met haar collega's een budget opgesteld en de groep ging pas echt van start als het geld voor de betreffende productie via fondsen, stichtingen en donateurs rond was. Een niet heel groot, maar toch een basisinkomen voor alle kunstenaars en het geld voor de regisseur hoorde daarbij. Heel belangrijk was de jarenlange steun van Die Alexander Stiftung. Hierdoor kon Bettina als vrij scheppend kunstenaar actief zijn en blijven en de euritmie op een professionele manier in de wereld zetten. Met veel dankbaarheid kijkt ze daarop terug. En vanaf 1984 lukte het haar een ziektekosten- en pensioenverzekering te krijgen bij de Künstlersozialkasse, wat financieel zeer gunstig was. Helaas werd die wetgeving in 2009 veranderd waardoor niet meer alle euritmisten daar verzekerd konden zijn. Bettina heeft de Duitse Berufsverband für Eurythmie mee opgericht en gaf raad aan vele collega's.

Inmiddels heeft Bettina haar pensioenleeftijd bereikt, maar juist de laatste tien jaren kwamen er weer veel vragen op haar pad. Naast het euritmie werk zelf, nu ook vragen voor regie bij andere groepen. In deze laatste periode viel natuurlijk het corona-gebeuren; dat waren lastige jaren voor Bettina, eigenlijk was alles verboden wat ze deed, alles stopte, en de regels in Duitsland waren strenger dan bij ons in Nederland. Toch kon ze met wat tact en voorzichtigheid nog met een vriendin aan een solo werken, die later goed van pas kwam in programma's. De voor- en tegenstanders van vaccins waren heftig en confronterend. En voor het reizen naar het buitenland, altijd weer testen, bracht veel gedoe en kosten met zich mee, maar ook veel stress. Bettina woont in Hamburg en is al ruim 26 jaar samen met haar man en zijn kinderen, en neemt van tijd tot tijd met veel plezier deel aan dit familieleven.

Belangrijke inzichten die Bettina in deze nieuwe fase van haar leven meeneemt zijn:

- dat voor een goede samenwerking, alle mensen van de groep volledig beschikbaar zouden moeten zijn, dan kan er echt iets nieuws en kwaliteit ontstaan. Het parttime nog moeten werken in bijv. een school werkt zeer beperkend.
- het werken met de elementen die wij in onze euritmie cursus van R.Steiner kregen, kunnen we nog veel meer uitwerken, oefenen en inzetten.
- iedere euritmieproductie valt of staat met een goede regie.

Van hieruit gezien wel logisch en super fijn dat in april/mei 2023 Bettina begint met het leiden van een Regie/Bühne opleiding in Mexico, waar ze uiteraard voor gevraagd werd! Die opleiding zal over drie jaar verspreid worden, steeds in periodes van enkele weken. (info : www.aurieleurhythmie.org)

Tot slot nog iets over hoe die samen werking met Herman van Veen ontstond. Herman van Veen heeft tot 2 keer toe op heel onverwachtse momenten personen ontmoet die euritmie deden. Een meisje in Duitsland en later een euritmiste in Nederland. De eerste keer was dat met een 15 jarig meisje, dat in de pauze van zijn programma stiekem even achter de coulissen kwam kijken. Verbaasd ging hij in gesprek met dit meisje en vroeg haar te blijven om te helpen met een kledingwisseling tijdens het programma. Ze bleven in contact met elkaar, en jaren later is het dit meisje die hem vanuit Stuttgart (Else Klink) regelmatig schrijft wat ze nu weer allemaal had meegemaakt op de Eurythmie-opleiding daar. Dit meisje was Friedrike Kemter.

De tweede ontmoeting was die met Edith van den Bemd (onze collega in Nederland). Edith en haar moeder wilden nog kaartjes kopen vlak voor de voorstelling, maar gingen eerst wat eten bij Charelli, het naburig restaurant van de schouwburg in Breda.

Ze hadden al een bloemetje bij zich om dat naderhand aan Herman te geven. In die gelegenheid binnengekomen zagen zij Herman aan een tafeltje zitten eten. Ze zeiden hem gedag en Edith's moeder bood hem de bloemen aan. Herman vroeg of ze al

kaartjes hadden en toen bleek van niet, zei hij, na Edith's achternaam een paar keer hardop te zingen, dat ze klaar zouden liggen. Na de voorstelling zijn Edith en haar moeder Herman gaan bedanken. In het artiestencafé kwamen ze in gesprek over euritmie en Herman vroeg Edith naar repetities te komen om hem te helpen met bepaalde bewegingen. Dat heeft Edith een aantal keren gedaan. Een paar jaar later als Edith in Brugge woont en werkt, nodigt zij Herman uit om een uitvoering van de Ashdown groep te komen bijwonen in Antwerpen, de groep waarin Bettina dus werkte. Edith was al jaren fan van die groep; zij heeft haar opleiding in Engeland gedaan. Herman was zeer onder de indruk van de euritmie-uitvoering. Edith nam hem na het optreden mee achter de coulissen en daar kwam hij in gesprek met de leden van de Ashdown groep, waar onder Bettina en Philip Beaven.

Herman zei o.a. dat hij het bijzonder vond dat er geen enkele manier van effect gebruikt werd. Maar ook vond hij dat ze in een glazen huis zaten en dat ze daar uit zouden moeten treden. Ook vertelt hij dat direct al bij de eerste indrukken een beeld bij hem ontstond dat zoiets na de dood te zien zal zijn. Door Edith werd er verder contact gelegd en zo ontstond een intensieve uitwisseling van 3 jaar. Edith was er ook bij, in Bonn op Alanus, toen Herman de naam "Das MondEnsemble" verzong. Herman opperde dat het goed zou zijn om de euritmie meer bekend te maken bij een breder publiek, door optredens te -verzorgen in musea.

De inmiddels nieuwe groep euritmisten werd regelmatig uitgenodigd door Herman, ze gingen naar zijn optredens en omgekeerd keek hij regelmatig naar hún werk. Hij zocht samen met hen naar wegen om de euritmie dichter bij het publiek te brengen. En zo ontstonden er verschillende beelden en verhalen waar het volgende een voorbeeld van is, en dat daadwerkelijk in een euritmie programma werd uitgewerkt.

Friederike Kemter (links), Cornelia Klose, Bettina en in het midden toneelspeelster Elke Scheuffele

- Een toneelspeler en drie euritmisten - Uit het programma "Erlebnisse"

Een magiër (toneelspeler) zit midden op het podium en leest een krant. Hij heeft met wit krijt een grote cirkel op de vloer om zich heen getekend. De krant verscheurt hij in drie stukken en dan ontstaan buiten die cirkel spontaan drie zwarte figuren.

Hij ziet deze drie figuren, in zwart wit gekleed, nu op zich af komen.

De figuren bewegen zich en komen in zijn kring, en bij iedere beweging merkt de magiër dat er iets gebeurt.

Na enige tijd merkt hij, door de herhaling, dat ze bewegend spréken, en herkent later dat het hier om poëzie gaat, die hij zelf kan gaan uitspreken.

Muziek van Hindemith komt erbij, hij voelt zich gevoed door de drie figuren.

Herman stelde aan de groep veel vragen over het hoe en waarom. Het publiek wil zien waar het jou om gaat!

Werk aan en mét je diepste vragen. Dat is wat het publiek waarneemt. Elke kleinste beweging spreekt!

Bettina zag de enorme openheid van Herman van Veen voor ieder moment en iedere ontmoeting in zijn leven, en ze zag hoe hij al die momenten diep beleefde en opnam en verwerkte in zijn werk.

Zo heeft Bettina deze periode met Herman als geschenk ervaren, en kwam ze door die samenwerking bij grote intense vragen waar ze mee verder kon en die haar verdere euritmie-weg diepgang meegaven.

Zo zullen de opmerkelijke ontmoeting van Bettina met ons Nederlandse volkje steeds verder gaan. Met dank aan Bettina en Edith voor de mooie gesprekken

Op 10 juni 2023 zal Bettina op uitnodiging van Laura Vink in Den Haag bij Stichting Boilerhouse een MiniMaster geven.

<https://www.stichtingboilerhouse.nl> (info daar volgt nog)

Magali Müller Peddinghaus

In de loop van vorig najaar 2021 ontstond deze werkgroep van zes collega's vanuit vijf verschillende vrijeschool bovenbouwen in Nederland. Het lukte toen helaas niet om Rotterdam in de boot te krijgen en die collega's zijn jammer genoeg bij het symposium ook niet aanwezig geweest i.v.m. een eigen studiedag. Voor de rest is de groep een aardige afspiegeling van de bovenbouwen in Noord, Oost, Zuid, Midden en West, met Saskia Doekes uit Groningen, Veerle Linders en Karsten Timm uit Nijmegen, Christie Rosseel uit Vlissingen, Ingrid Thijssen uit Zeist en Marina Akkerman uit Den Haag.

Over het ontstaan, de doelstelling en de werkwijze van deze werkgroep Curriculum Bovenbouw het volgende: Het initiatief om deze werkgroep te starten ging in eerste instantie uit van Hans Nijmens, opleidingsmanager van de euritmie opleiding, de uitvoering kwam vervolgens bij mij, Magali Müller-Peddinghaus te liggen.

Vragen als vertrekpunt

- Wat kenmerkt de huidige situatie van het curriculum van de euritmie in het voortgezet onderwijs in Nederland?
- Welke ontwikkelingen zijn zichtbaar?
- Waar en hoe wordt vernieuwing zichtbaar?

Gaandeweg merkten wij, dat uit deze vragen nog veel meer vragen voortvloeiden, zoals:

1. Wat kenmerkt de specifiek Nederlandse situatie?

- We kunnen niet spreken van een doorgaande leerlijn euritmie, want door de brede instroom in het voortgezet onderwijs moet de euritmie in de 7e klas echt een herstart maken. Hoe wordt dat gedaan?
- Wat wordt er in de volgende klassen gedaan? Tot welke klas is er überhaupt nog euritmie?
- In wat voor vormen wordt er euritmie gegeven? Het hele jaar door, in halfjaarlijkse blokken, in nog kortere periodes? In welke frequentie en met wat voor intensiteit vinden de euritmielessen plaats? 2x per week een korte les, 1x per week een korte les, 1 keer per week een dubbele les? Zijn er leerlingenpresentaties, zodat de

kinderen de euritmie van elkaar en van de hogere klassen kunnen waarnemen? Hoe leeft de euritmie op school?

- Als er in het - door de examenvakken gedomineerde - curriculum nog maar zeer weinig ruimte is voor de euritmie, wat zijn dan de essentiële oefeningen en vaardigheden, die we de leerlingen in ieder geval willen meegeven?

- Hoe blijf ik als docent het menskundige inzicht in leeftijd en euritmische middelen en oefeningen steeds verder scholen? Het wat, hoe, waarom, wanneer?

2. Actuele vragen:

- Waar staan de kinderen, de jongeren vandaag de dag? Na drie jaar met corona en verschillende schoolsluitingen? Temidden van steeds nieuwe crises, die hun raken? Wat hebben zij nodig van het vak euritmie en van ons euritmiecollega's?

- Hoe kunnen wij met ons vak bijdragen aan de ontwikkeling van de jonge mens met gezond makende impulsen?

3. En dan natuurlijk de voor de opleiding relevante vraag:

- Hoe kunnen wij bij al deze gegevens steeds opnieuw zinvol aansluiten met het curriculum van de Opleiding Docent Dans Euritmie?

Een blik op de werkwijze

Een jaar lang hebben wij als werkgroep, naast het drukke dagelijkse werk op de scholen en de opleiding, regelmatig aan deze vragen gewerkt in bijeenkomsten en wederzijdse werkbezoeken.

“Door collega's uit te nodigen om te kijken wat we doen of door kritische gesprekken met hen aan te gaan, kunnen we aspecten van onze praktijk opmerken die gewoonlijk voor ons verborgen blijven. Als zij hun interpretaties van, en reacties op situaties waarmee we worden geconfronteerd beschrijven, zien we onze praktijk vaak op nieuwe manieren.”

Zoals in dit citaat van Stephen Brookfield uit zijn boek “Becoming a Critical Reflective Teacher” verwoord, hebben deze wederzijdse werkbezoeken geholpen om de waarneming van de eigen omstandigheden voor de euritmie en de eigen blik op het euritmiecurriculum te verrijken. Daardoor konden wij beter reflecteren in het licht van een groter geheel.

Er werd duidelijk hoe waardevol het is, om elkaar in de concrete lessen met de kinderen op de scholen met hun specifieke mogelijkheden waar te nemen en van daaruit in gesprek te gaan.

Dus niet “in het algemeen”, maar heel concreet.

De dialogen en groepsgesprekken die van daaruit ontstonden waren bijzonder verhelderend en werden gedragen door enorme wederzijdse waardering voor elkaar als euritmiecollega’s. In de loop van het jaar ontstond langzamerhand een beeld van de verscheidenheid van voorwaarden op de verschillende scholen en van de individuele aanpakken en werkwijzen van deze docenten.

Er werd gaandeweg duidelijk dat ons werkproces geen eensluidende “antwoorden” zou opleveren, b.v. in de vorm van een geschreven curriculum of vastomlijnde handleidingen richting de opleiding.

Uitkomst van dit werkproces

De collegiale, constructief kritische uitwisseling tijdens dit jaar bleek belangrijker dan het vaststellen van algemeen geldige bevindingen en ontwikkelingsdoelen. Uit de gesprekken en bezoeken ontstond een caleidoscoop van verschillende blikrichtingen op het werken met de euritmie op een Nederlandse bovenbouw.

Die verschillende blikrichtingen zijn dus niet algemeen, maar zijn ontstaan vanuit zeer persoonlijke ervaringen. Ze zijn dus altijd biografisch en situatief gekleurd. Deze aspecten zijn zonder aanspraak op volledigheid, spreken elkaar soms tegen en vullen elkaar zeker aan. Naast alle drukte van de dagelijkse gang van zaken hebben wij met plezier en nieuwsgierigheid aan dit proces gewerkt.

Tijdens het symposium was iedereen van harte welkom om samen een deel van deze verschillende invalshoeken waar te nemen in de presentaties van leerlingenwerk (film en live), in de gesprekken en in de workshops.

Als werkgroep kijken wij positief terug op het symposium.

Het was een rijke dag vol levendige uitwisseling, enthousiasmerende leerlingen uitvoeringen en warme en inspirerende collegiale uitwisseling onder studenten, collega's en een enkele schoolleider. De gespreksinhouden en individuele impulsen hebben indruk gemaakt bij studenten en collega's en zullen zeker in de opleiding instromen.

De werkgroep rondt haar proces nu af, maar in de terugblik klonken al ideeën voor regelmatige collegiale intervisie, curriculum-dagen met alle bovenbouwen en zelfs voor een landelijke Bovenbouw Euritmie-Festival dag!

Manja Wodowoz

Relatief kort van tevoren kon ik besluiten om op 1 november 2022 naar het symposium van “euritmie aan de bovenbouw” te gaan op een dinsdag van 10.30 tot 15.45 uur. De docenten van de opleiding dans/euritmie (m.n. Magali Müller Peddinghaus) van de Hogeschool Leiden waren de organisatoren.

De zaal was gevuld met belangstellenden voornamelijk uit Den Haag en omgeving. Ik miste de grote euritmiesectie uit Rotterdam, maar daar moest gewoon lesgeven worden, kreeg ik te horen.

Als onderbouwleerkracht uit Haarlem, met pijn in het hart dat er al veel jaren geen euritmie gegeven wordt op de bovenbouw daar met nu wel 8 parallelle klassen (wat een potentieel!), was ik geïnteresseerd om te zien hoe de euritmie op de Bovenbouwen door het land heen leeft.

Een gedeelte bestond uit bijdragen en demonstraties van bovenbouwcollega's. Sommige hadden zelfs een klas mee naar Den Haag genomen om te laten zien, waaraan en hoe in de lessen gewerkt wordt. Maar we kregen ook beeldmateriaal te zien – korte onderdelen van lessen.

Een ander programmaonderdeel bestond uit workshops met bovenbouwdocenten. Het was aandoenlijk de kinderen te zien, hoe serieus en ook vreugdevol zij hun geoefende stukken lieten zien. In de gesprekken achteraf waren zij open en puur in hun antwoorden. De inbreng van de kinderen zelf, het zelfscheppende vermogen te mogen ontplooiën, leek me een belangrijke opgave voor de bovenbouw, waar ik in klas 6 soms een voorsmaak van heb.

En dan weer de spagaat tussen ideaal en werkelijkheid: Enerzijds het streven naar allerlei vooruitzettingen zoals een goede zaal, levende muziek, schone omgeving en adequate betaling. Anderzijds het zich moeten vinden in wat er is (b.v. een gymzaal, geen muzikant die speelt). Ik moest denken aan de uitspraak van Steiner: ‘U kunt euritmie ook op een postzegel doen.’ Ik voelde deze keer heel duidelijk dat het vooral om het DOEN gaat. Laat het ons vooral doen, zodat kinderen de mogelijkheid krijgen met euritmie ervaringen te hebben.

Dank voor alle bijdragen die ochtend! En dank aan de organisatoren. Misschien een volgende keer op een gunstiger tijdstip?

Een terugblik op het Symposium “Euritmie in de bovenbouw” op 1 november 2022 door enkele studenten ODDE (deeltijd 2 en 3)

- De dag gaf een breed beeld. Ik had een sterk beleving dat het juist de vrijheid is, die je innerlijk moet hebben om les te kunnen geven vanuit de menskunde.
- Ik was ontroerd door de puurheid van de jonge mensen en heb het enorm gewaardeerd dat er leerlingen bij het symposium aanwezig waren. Het filmpje van de leerlingen te zien raakte mij veel minder dan de echte uitvoeringen van de leerlingen. De 8 e klassers in hun interacties te zien, en bij de 12 e klassers te zien, hoe ze door de zwaarte heen zijn gekomen en er nu echt staan, dat was erg gaaf!
- Ik heb veel moed ervaren! Dat deze docenten gewoon staan te doen wat ze vanuit hun overtuiging doen. Dat moedigt mijzelf ook aan!
- Het onderzoek was heel interessant. Ik zou graag een samenvatting willen hebben om alles nog een keer rustig na te lezen.
- Het zien van de kinderen was het meest leerzaam.
- Ik vond het hele programma geweldig in elkaar zitten, met de inleiding, de leerlingen optredens en de workshops. Dat geeft een goed beeld om vanuit de menskunde inspirerend te werken!
- Een docente gaf in haar workshop aan, dat zij vooral menskunde studeert ter voorbereiding op haar lessen.
- Jammer, dat niet iedereen iets presenteerde. De leerlingen uitvoeringen waren erg waardevol. Ik ben nu zeer geïnspireerd om zelf aan de slag te gaan! Op de heenweg in de ochtend zei ik nog tegen een medestudent, dat ik toch nooit in het voortgezet onderwijs ging werken. Na deze dag zie ik mezelf dat ook doen, zo inspirerend waren deze verschillende manieren van werken! Dus een dag met veel impact.
- In mijn workshop viel me op dat de docente een beetje in een “yoga-sfeer” praatte. Daar vond ik persoonlijk niet zo veel verdieping. Dat maakt het wellicht wel heel toegankelijk voor de kinderen.
- Ik vond het resultaat van het werk van de leerlingen erg indrukwekkend. Dat bracht alles dichterbij voor mij.

De studenten hebben toestemming gegeven deze korte spontane terugblik te publiceren in de nieuwsbrief van de NVvE.

Christie Rosseel

“Mijn leerlingen uit Vlissingen (7e klas) werden, nadat ze de eerste 7 lessen euritmie hadden gehad, gefilmd in hun prille kennismaking met het vak euritmie. Dat ik op een symposium iets zou vertellen over hoe ik op onze kleine vrijeschool euritmieles geef, vonden ze spannend en leuk. Dat ik hen op een begeleidend filmpje meenam, vonden ze nog leuker!

Terug uit Den Haag wilden ze alles horen en waren benieuwd naar het filmpje. Samen hebben we dat bekeken en ik heb uitvoerig verteld. Dat er überhaupt een euritmieopleiding is en wat je daar doet, maakte het bewustzijn voor dit vak wakker.

Toen ze hoorden dat er ook live leerlingen euritmie hadden laten zien, heb ik moeten beloven ze de volgende keer mee te nemen.

Ik denk dat het voor leerlingen van groot belang is om ergens naar toe te werken, dat scheidt zingeving en een doel. “

Stefan Hasler

Nach dem Abfluten der Pandemie scheint es geboten zu sein, Fragen, die unser Leben betreffen, neu zu stellen. Auch in unserer Sektion wollen wir versuchen, auf die Schwierigkeiten und Chancen, mit denen wir uns konfrontiert sehen, einen frischen Blick zu werfen und bisherige Haltungen zu hinterfragen.

Die Arbeit mit den Zeitkünsten Eurythmie, Sprachgestaltung, Schauspiel, Musik und Figurenspiel beginnt eigentlich immer wieder mit dem Nichts. Der Raum ist leer, die Bühne ist leer, das Notenblatt liegt vor einem, aber es klingt noch gar nichts, der Dialograum ist zwar eröffnet, aber noch fehlt der Bezug. So muss immer wieder mit jedem Tag im gewissen Sinne mit der Bodenlosigkeit, mit dem Abgrund in der eigenen Seele gelebt werden. Das ist nicht immer einfach, und unsere Kinder, Schüler, Jugendlichen, unsere Patienten, unsere Zuschauer, unsere erwachsenen Mitbeweger erleben zunächst einen offenen Raum, der sich dann zum Teil unvermittelt öffnet. Dieses Erleben entspricht aber zunehmend den Situationen, vor die wir in unserem Lebensalltag gestellt werden: sie sind bodenlos, wie ein Abgrund. Unsere Künste bieten Möglichkeiten, diese zu spiegeln, sie bewusst zu machen, ihnen zu begegnen und vielleicht sogar handlungsfähig zu werden. Wie schaffe ich es, Offenheit als Chance und nicht als Bedrohung zu erleben? Wie begegne ich der Erfahrung der Bodenlosigkeit, wenn ich weiß, dass ich mit ihr konfrontiert werde? Kann das künstlerische Erleben eine Brücke bilden, auf der ich im konkreten Leben gehen kann, wenn ich vor Abgründen stehe, die bewältigt werden wollen, ohne dass ich in ihnen versinke?

In unseren Zeitkünsten ist diese Offenheit, dieses Nichts die Voraussetzung für eine Neuschöpfung. Selbst wenn ich etwas Einfaches, zum Beispiel eine Tonleiter oder eine der Grundübungen der Eurythmie mache, kann ich diese nur aus dem Moment heraus erschaffen. Auch wenn ich weiß, wie es geht, auch wenn ich es schon hundert Mal gemacht habe, stehe ich jedes Mal neu vor der Herausforderung, aus dem Moment heraus das zu Tuende wirklich zu erleben, präsent, da zu sein und die Übung wirklich zu erleben und sie damit erst in die Realität zu holen. So kann diese

Erfahrung des Neuschöpfens eines zu gestaltenden Augenblickes zu einem Lernfeld werden, um der aktuellen Situation unserer Gesellschaft aktiv zu begegnen.

In jeder Seele lebt das Bedürfnis nach Sicherheit, nach Geborgenheit. Das gibt die aktuelle Lebenssituation, in denen sich die meisten von uns befinden, vom Äußeren her betrachtet ganz und gar her: Wir haben genug zu essen, wir haben Arbeit, wir haben ein reges gesellschaftliches Leben, wir können reisen. Das ist nicht überall der Fall.

Und doch erlebt fast jede Seele Unsicherheiten, Fragen, Krisen. Denn schauen wir in unsere Seelenlandschaften, treffen wir auf viel Ungegriffenes, das uns Angst macht, uns bedroht, unser Lebenskonzept hinterfragt, uns dadurch aber auch, wenn wir uns dem stellen, immer wieder neu werden lässt. Es gibt auf dieser Ebene selten die Möglichkeit eines einfachen Ja oder Nein, sondern ich muss immer wieder in eine innere Bewegung, in den Austausch mit Unbekanntem kommen und mich auf den Weg machen.

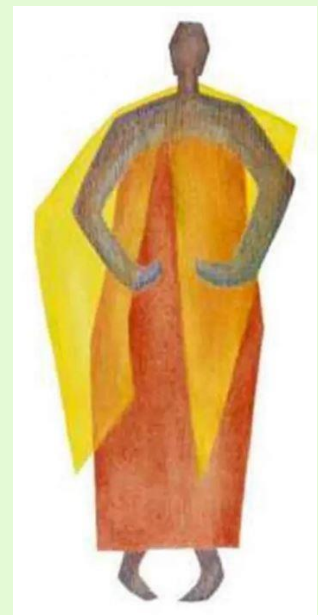
Im Zuge der industriellen Revolution, die die bisher für weite Bevölkerungskreise selbstverständliche intensive körperliche Arbeit in die Ausführung immer gleicher Bewegungsmuster zwängte, wurde es plötzlich notwendig, den Leib aus der

Bewegungsarmut zu befreien. So entstand das Bedürfnis nach Sport und Gymnastik. Nun sind wir mitten in der digitalen Revolution. Der Bewegungsalltag vieler Menschen ist noch weiter eingeschränkt. Wir sitzen alle vor dem Rechner, ganz egal, welcher Tätigkeit wir nachgehen.

Auch die seelische Beweglichkeit leidet erheblich. Welchen Ausgleich brauchen wir daher heute?

Wir haben das Glück, als Ergänzung zu den fast unübersehbaren Fitness-Möglichkeiten eine Art «Seelengymnastik» anbieten zu können. Das ist angesichts der zunehmenden Digitalisierung ein Bereich, der bisher unterversorgt ist und in der Konfrontation mit den Krisenerfahrungen unserer Zeit neu gegriffen sein möchte. Hier können die Zeitkünste ihren Beitrag zur Bearbeitung aktueller gesellschaftlicher Fragestellungen geben.

– Die Dankbarkeit der Begegnung, der hohe Wert der Einmaligkeit im bewussten Ergreifen des Augenblickes, die Schönheit der Kunstausführung, das Erfahren des Menschseins im freien Raum, der Bezug zum Geistigen – dies alles sind Bereiche, die wir mit Hilfe der Kunst neu erleben und die sich zu einer echten Lebenshilfe entwickeln können.

Nederlandse vertaling
door Carin Boonstoppel
van bovenstaand artikel

Het lijkt erop dat, sinds het afnemen van de pandemie, vragen betreffende ons leven nieuw gesteld moeten worden. Ook in onze sectie willen we proberen een frisse blik te werpen op de moeilijkheden en de kansen waarmee we ons geconfronteerd zien en de handelwijzen tot nog toe ter discussie te stellen.

Het werk met de “tijdkunsten” euritmie, spraakvorming, toneel muziek en marionettentheater begint eigenlijk telkens weer vanuit het niets. De ruimte is leeg, het toneel is leeg, de bladmuziek ligt voor je, maar er klinkt nog helemaal niets. De ruimte is weliswaar geopend voor de dialoog, maar de samenhang ontbreekt nog. Zo moet telkens weer, in zekere zin elke dag, geleefd worden met de bodemloosheid, de afgrond in de eigen ziel. Dat is niet altijd eenvoudig en onze kinderen, leerlingen, jeugd, onze patiënten, onze toeschouwers, onze volwassen mede-bewegers beleven allereerst een open ruimte, die zich dan deels plotseling opent.

Deze ervaring komt echter in toenemende mate overeen met de situaties waarvoor we in ons leven van alledag worden gesteld: ze zijn bodemloos, als een afgrond. Onze kunsten bieden mogelijkheden om deze situaties te spiegelen, ze in het bewustzijn te brengen, ze tegemoet te treden en misschien zelfs handelingsbekwaam te worden. Hoe krijg ik het voor elkaar openheid niet bedreigend maar als kans te ervaren? Hoe ontmoet ik de ervaring van de bodemloosheid wanneer ik weet dat ik met haar word geconfronteerd? Kan het kunstzinnige beleven een brug vormen waarover ik in het concrete leven kan gaan, wanneer ik voor afgronden sta, waarmee ik moet omgaan zonder dat ik erin verzink? In onze “tijdkunsten” is deze openheid, dit niets de voorwaarde voor een nieuwe schepping. Zelfs als ik iets eenvoudigs, bijvoorbeeld een toonladder of een euritmische basisoefening doe, kan ik dit alleen maar vanuit het moment scheppen. Ook wanneer ik weet hoe het gaat, ook als ik het al honderd keer heb gedaan, sta ik iedere keer voor de uitdaging om datgene wat mij te doen staat vanuit het moment werkelijk te beleven, present te zijn de oefening werkelijk te beleven en haar zodoende in de realiteit te brengen. Zo kan deze ervaring van het nieuwe scheppen van een te vormen ogenblik, tot een leergebied worden, om de actuele situatie van onze maatschappij actief tegemoet te treden.

In ieder ziel leeft de behoefte aan zekerheid, aan geborgenheid. Van buitenaf beschouwd, wordt dat door de actuele levenssituatie waarin de meesten van ons zich bevinden, helemaal geboden: We hebben voldoende te eten, we hebben werk, we hebben een bedrijvig sociaal leven, we kunnen reizen. Dat is niet overal het geval. En toch ervaart bijna iedere ziel onzekerheden, vragen, crises. Wanneer we namelijk

naar het landschap van onze ziel kijken, dan komen we veel tegen wat niet echt gegrepen is, wat ons angstig maakt, ons bedreigt, ons laat twijfelen aan onze levensconcepten, ons echter ook, wanneer we de vragen stellen, telkens weer laat vernieuwen. Op dit niveau bestaat er zelden een eenvoudig Ja of Nee, maar ik moet telkens opnieuw innerlijk in beweging komen, in een wisselwerking met het onbekende komen en op pad gaan.

In het kielzog van de industriële revolutie, die de tot dan toe voor grote delen van de bevolking vanzelfsprekende lichamelijke arbeid, in een steeds gelijkmatiger bewegingspatroon dwong, werd het plotseling noodzakelijk om het lichaam uit zijn bewegingsarmoede te bevrijden. Zo ontstond de behoefte naar sport en gymnastiek. Nu zitten we midden in de digitale revolutie. Bij veel mensen zijn de alledaagse bewegingsactiviteiten nog verder beperkt. We zitten achter de computer, waar we ons ook mee bezighouden. Ook de zielsmatige beweeglijkheid lijdt behoorlijk. Welke compensatie hebben we daar vandaag de dag voor nodig?

We hebben het geluk om als aanvulling naast de talloze Fitness-mogelijkheden een soort zielengymnastiek aan te kunnen bieden. Dat is met oog op de toenemende digitalisering een gebied dat tot nog toe onvoldoende wordt verzorgd en in de confrontatie met de crisiservaringen van onze tijd opnieuw zou moeten worden opgepakt. Hier kunnen de “tijdkunsten” hun bijdrage leveren aan het verwerken van actuele maatschappelijke vragen. – De dankbaarheid voor de ontmoeting, de waarde van de uniciteit van het bewust “pakken” van het ogenblik, de schoonheid van de kunstopvoering, het ervaren van het menszijn in de vrije ruimte, de betrekking tot het geestelijke – dat zijn allemaal gebieden die we met hulp van de kunst nieuw kunnen ervaren en die zich tot een heuse levenshulp kunnen ontwikkelen.

Lex Bos
Uit: 'Schenken en danken'

In een droom liep ik een winkel binnen.
Achter de toonbank stond een engel.

Ik vroeg: Wat verkoopt u hier?
Alles wat u maar wilt, zei de engel.

O, zei ik, echt waar?
Ik wil dan graag:
Vrede op aarde,
opheffing van onderdrukking,
geen honger meer,
een huis voor vluchtelingen, ...

Wacht even, zei de engel,
u begreep me verkeerd.
We verkopen hier geen vruchten,
enkel zaden.

